

Halife b. Hayyât ve Hadis İlimindeki Yeri

Arş. Gör. Nagihan YANAR*

Atıf / ©- Yanar, N. (2014). Halife b. Hayyât ve Hadis İlimindeki Yeri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 239-259.

Öz- İlim dalları içerisinde branşlaşma ve o bilim dalında mütehassıs olma her ne kadar sonraki dönemlerin belirginleşen bir hususiyeti olsa da ilk dönemlerden itibaren âlimlerin ilgi ve kabiliyetlerine göre daha fazla mesai harcadıkları, dikkat ve becerilerini üzerinde teksif ettikleri ve o vasıflarıyla tanınır olduğu belli alanlar bulunmaktadır. Ancak özellikle klasik dönem âlimlerinin diğer alanları tamamen bırakarak tek bir alanla yetinmeleri söz konusu olmamıştır. Bunun bir sonucu olarak zengin İslâm kültür geleneği içerisinde muhaddis müfessir, mütekekkim fakih, müfessir mutasavvıf ve müverrih muhaddis gibi birden çok vasıfla ön plana çıkan âlimler yetişmiştir. İşte müverrih kimliği ile tanınmakla birlikte aynı zamanda aileden yetişme bir muhaddis olan güzide âlimlerden biri de Tabakât ve et-Tarih eserleriyle meşhur Halife b. Hayyat'tır. Halife, hadis alanındaki uzmanlığı sebebiyle tarihî olayların tespit, teyit ve naklinde gösterdiği titizlik ve takip ettiği metod sayesinde dönemin muhaddislerinin ciddi tenkitlerinden kurtulabilen bir tarihçi vasfını haiz olmuştur.

Anahtar sözcükler- Halife b. Hayyât, Muhaddis, Müverrih, Tabakât, et-Tarih.

Giriş

İslam ilim geleneği içerisinde zamanla şekillenen ilim dallarının, doğuş ve gelişim dönemlerini net bir şekilde ortaya koymak, onların birbirleriyle etkileşimlerini görmezden gelerek her birine sınır tayin etmek pek mümkün değildir. Ancak hiç şüphesiz ilk dönemlerde ilimden kasıt, hadistir. Zira her ilmin doğuşu rivâyetle başlar. Bu nedenle ilim tahsil eden her talebe öncelikle hadis öğrenir. Ancak elbette bütün sahâbe, tabiîn ve sonraki nesiller cerh ve ta'dîl ilminde, hadis tenkidinde uzman birer muhaddis değildir. Her ilim tâlibi hadisleri ihtiyaç duyduğu kadar ve ilgi alanları nispetinde öğrenir ve kurallarına uygun şekilde nakilde bulunur. Ancak en titiz davranılan alan hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in şer'î bir hüküm içeren sözleridir. Özellikle bu tür konularda son derece mudakkik davranan muhaddisler bilgiyi isnadlı bir şekilde vermeye ve ricalini ciddi şekilde tetkik etmeye olduk-

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e-posta: nyanar@cu.edu.tr

ça özen göstermişlerdir. Buna karşın dönemin muhaddisleri dahi geçmiş milletlere, yapılan savaşlara ve yaşanan önemli olaylara dair haberler verirken aynı hassasiyeti göstermemişlerdir. Tarihî olayların aktarımında sened kullanmama veya senedleri telif yaparak tek bir kurgu içinde anlatma gibi hususiyetler özellikle müverrihler arasında oldukça yaygınlık kazanmıştır. Tarihî vâkıaları ele alırken her ne kadar mütesâhil davranmış olsalar da aynı zamanda muhaddis kimliğine sahip olan müverrihler, çalışmalarında hadisçi hassasiyetini tamamen elden bırakmamışlar, gerekli gördükleri yerde tam bir muhaddis gibi davranmışlardır. İşte tarihçi vasfı ile tanınmakla birlikte aynı zamanda muhaddis olan âlimlerden biri de günümüze ulaşan en eski tabakât kitaplarından biri ile kronolojik olarak telif edilen ilk İslâm tarihinin müellifi, hadis hâfızı Halîfe b. Hayyât'tır. Hadis ilminde bir otorite olan Buhârî'nin (v. 256/870) de hocası olma vasfını hâiz Halîfe b. Hayyât, muhtasar fakat müfid eserleri ve naklettiği hadislerle ilim geleneği içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

I. Hayatı

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan, *Tabâkatü'r-ruvât* ve *et-Târîh* adlı eserleriyle tanınan, daha ziyade müverrih ve muhaddis kimliğiyle öne çıkan hadis hâfızı, siyer ve ensâb âlimi Halîfe b. Hayyât'ın tam adı Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe b. Hayyât el-Uşfurî el-Basrî'dir.¹ Doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamakla birlikte Zehebî (v. 748/1347), Halîfe'nin vefat ettiğinde seksen yaşlarında olduğunu bildirmektedir. Buna göre Halîfe'nin hicrî 160 yılı civarında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. O, doğduğu ve yaşadığı yere nispetle "el-Basrî", ailesinin Uşfur denilen ve elbiseleri kırmızıya boyamak için kullanılan bitkinin ticaretini yapması sebebiyle "el-Uşfurî" nisbeleriyle anılmaktadır.² Âlimler, sebebini zikretmemekle birlikte Halîfe b. Hayyât'ın,

¹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, nşr: Muhammed Ezher, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1986, III, 193; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs, *Kitabu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1952, III, 378; İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1985, III, 66; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtul-a'yân*, thk. İhsan Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1968, II, 243, 244; Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşar Avvad Ma'rûf, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1980, VIII, 314-319; Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1985, XI, 472-474; a.mlf., *Tezkiretu'l-huffâz*, thk. Zekerîya Umeyrât, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1998, II, 436-437; a.mlf., *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Daru'l-ma'rife, Beyrut 1963, I, 665; a.mlf., *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübî's-sitte*, thk. Ahmed Muhammed Nemr Hatîb, Muhammed Avvâme, Dâru'l-kible, Cidde 1992, I, 375; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Müessesetü'r-risale, y.y., 1995, I, 551; Bedruddîn el-Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Lübnan 2006, I, 284; Zirikî, *el-A'lâm*, Dâru'l-ilm, Beyrut 2002, II, 312.

² İbn Hallikan, *Vefeyât*, II, 244.

“Şebâb” lakabıyla tanındığı konusunda hemfikirdir. Ancak hangi sebeple kendisine bu lakabın verildiği hususunda ihtilaf vardır.³

İlmî bir çevrede yetişen Halîfe'nin kendisiyle aynı ismi taşıdığı dedesi Ebû Hubeyre Halîfe b. Hayyât (v. 160/777), Amr b. Şuayb (v. 118/736) ve Humejd et-Tavîl (v. 143/760) gibi muhaddislerden rivâyette bulunan ve Vekî' b. el-Cerrâh (v. 197/812), Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (v. 227/842) gibi ünlü âlimlere hadis nakleden bir muhaddistir.⁴ İbn Hibbân'ın (v. 354/965) *es-Sikât* adlı eserinde ismine yer verdiği Ebû Hubeyre'nin oğlu Hayyât b. Halîfe de kendisi gibi sika bir hadisçidir.⁵

Babası ve dedesinin hadis rivâyetiyle meşgul olması sebebiyle aileden yetişme bir hadisçi olan Halîfe b. Hayyât'ın, kaynaklarda yer alan bilgilerden hareketle çok fazla seyahat etmediğini, özellikle Basra'daki âlimlerden ilim tahsil ettiğini söylemek mümkündür. Halîfe b. Hayyât'ın ulûmu'l-Kur'ân, hadis ve ensâb ilimlerini öğrendiği hocaları arasında Muhammed b. Ca'fer Gûnder (v. 193/809), Vekî' b. el-Cerrâh (v. 197/812), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (v. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî (v. 198/813), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (v. 204/819), Kesîr b. Hişam (v. 207/822), Muhammed b. Ömer el-Vakîdî (v. 207/823), Abdullah b. Mesleme (v. 221/836), Süleyman b. Harb (v. 224/839), Ali b. Medîni (v. 234/848) gibi önemli isimler yer almaktadır. Babası Hayyât b. Halîfe'den de rivâyette bulunan Halîfe'nin ilim tahsil ettiği daha pek çok hocası bulunmaktadır.⁶

Halîfe b. Hayyât'tan hadis nakleden talebeleri arasında ise başta Buhârî olmak üzere Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (v. 255/869), Ebû Zur'a Muhammed b. İdrîs er-Râzî (v. 264/878), kendisinden *et-Târîh* ve *Tabakât* adlı eserleri nakleden Bakî b. Mahled el-Endelüsî (v. 276/889), yine *Tabakât* râvilerinden olan Mûsâ b. Zekeriyâ et-Tüsterî (v. 276/889), Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî (v. 277/890), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903) ile Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsîlî (v. 307/919) gibi pek çok meşhûr isim bulunmaktadır.⁷

Halîfe b. Hayyât'ın ne zaman vefat ettiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim kaynaklarda onun hicrî 230, 240, 246 tarihlerinin Ramazan ayında vefat ettiği zikredilmektedir.⁸ Halîfe b. Hayyât'ın *et-Târîh* adlı eserini 232 senesine ait olaylarla bitir-

³ İbn Hallikan, *Vefeyât*, II, 244.

⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 193; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban et-Temîmî, *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerefüddin Ahmed, Dâru'l-fikr, y.y., 1975, VIII, 233.

⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 233.

⁶ Halîfe b. Hayyât'ın diğer hocalarının isimleri için bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, VIII, 314-315.

⁷ Halîfe b. Hayyât'ın diğer talebelerinin isimleri için bkz. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, VIII, 316-317.

⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 244; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 312.

mesi ve *Tabakâtü'r-ruvât*'ında 236 yılında vefat edenleri zikretmiş olması, onun 230'da vefat etmesi ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Her ne kadar muahhar dönemde Bağdatlı İsmail Paşa (v. 1338/1920) Halife'nin 246 yılında vefat ettiği görüşünü benimsemiş⁹ ise de İbn Hallikân (v. 681/1282), Zehebî (v. 748/1348) ve İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449) gibi âlimler 240 yılını tercih etmişlerdir ki yaygın kanaatte budur.

II. Eserleri

1. ***Tabakâtü'r-ruvât (Kitâbü't-Tabakât)***: Sahâbe, tâbiîn ve etbau't-tâbiînden 3358 râvinin biyografisine nesep, tabaka ve şehir esasına göre muhtasar şekilde yer veren Halife b. Hayyât'ın bu eseri, günümüze ulaşan en eski tabakât kitaplarından biridir.¹⁰ *Tabakât*'ına Medine ile başlayan Halife, sırasıyla Kûfe, Basra, Medine, Mekke, Tâif, Yemen, Yemâme, Mısır, Mağrib, Şâmât, Avâsım, el-Cezîre, Musul, Horasan, Rey, Medâin, Vâsıt, Bağdat şehirlerindeki râvilerin biyografilerine yer vermiş ve kitabını hadis ezberleyen kadın sahabîlerle bitirmiştir. Halife, İbn Sa'd'ın zikrettiği Hemedân, Kum, Enbâr, Bahreyn, Sugûr, Eyle şehirlerini eserine almazken, onun yer vermediği Musul ve Mağrib şehirlerine geniş yer ayırmıştır.¹¹ Halife b. Hayyât eserini İbn Sa'd gibi, sahâbeyi, İslâma girmedeki öncelikleri, Bedir, Uhud savaşına katılmaları, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmaları gibi şahsî özelliklerine göre değil, Hz. Ömer'in divan teşkilatında hazırlamış olduğu ve Hz. Peygamber'e nesep yakınlığını esas alan sıralamaya göre tasnif etmiştir. Buna göre Resûlullah'ın kabilesi olan Hâşimoğullarından Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdülmuttalib ile başlayan Halife, sırasıyla Kureyş'in kolları, bu kabilelerin azadlıları, Ensar ve diğer Arap kabilelerine yer vermektedir. Halife b. Hayyât'ın nesep yakınlığını dikkate alması sebebiyle, diğer tabakât kitaplarında ilk sıralarda yer alan dört halifenin hal tercümeleri, ancak mensup oldukları kabilenin Hz. Peygamber'e yakınlığı nispetinde öncelik bulmaktadır. Buna göre öncelikle Hz. Ali'nin biyografisine yer veren¹² Halife, sırasıyla Abdüşems b. Abdümenaf oğullarını anlatırken Hz. Osman'a¹³, Teym b. Murre b. Kâ'b oğullarını ele alırken Hz. Ebû Bekir'e¹⁴ ve son olarak Adî b. Kâ'b oğullarının hal tercümelerini anlattığı bölümde de Hz. Ömer'e¹⁵ yer vermektedir.

⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, İstanbul 1951, s. 350.

¹⁰ Fayda, Mustafa, "Halife b. Hayyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XV, 301.

¹¹ Fayda, "Halife b. Hayyât", *DİA*, XV, 302.

¹² Halife b. Hayyât, *Tabakâtü'r-ruvât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Matbaatü'l-ânî, Bağdat 1967, s. 84.

¹³ Halife, *Tabakât*, s. 89.

¹⁴ Halife, *Tabakât*, s. 96.

¹⁵ Halife, *Tabakât*, s. 101.

Eser şehirlere göre tasnif edildiğinden Medine dışında başka bir şehirde de bulunan râvîlerin hal tercümelere tekrar etmektedir. Meselâ Zübeyr b. el-Avvâm'ın ismi Medine, Basra ve Mısır şehirlerinde bulunan râvîlerin biyografileri arasında zikredilmektedir.¹⁶ Bu durum sahâbîlerin Medine dışında hangi şehirlerde bulduklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Diğer tabakât kitaplarından farklı olarak Halife b. Hayyât, zikrettiği râvîlerin baba ve anne tarafından nesebini uzun uzun zikreder. Tanıtımı yapılan kişinin en büyük dedelerine kadar soyunun zikredilmesi kitabı özellikle nesep açısından önemli kılmaktadır. Nitekim Halife, Hz. Abbas'ın annesi Nuteyle bint Cenâb'ın soyunu 23 nesil geriden getirerek zikrederken, eşi Ümmü'l-Fadl Lubâbe bint el-Hâris'in nesebini de 21 nesil öncesine kadar bildirmektedir.¹⁷ Halife b. Hayyât'ın zikrettiği râvîlerin mensup oldukları kabilelerin ataları ile annelerinin atalarını birlikte vermesi, İslâm'dan sonraki kabile göçlerinin, ilk devir İslâm tarihindeki siyâsî ve içtimâî gelişmeler ile kabileler arası münasebetlerin daha iyi anlaşılması ve Arapların yabancı kadınlarla evlenmesinin sosyal hayattaki tesirlerinin tespit edilmesi bakımından esere büyük önem kazandırmaktadır.¹⁸

Halife b. Hayyât *Tabakâf*'ını kendisinden önceki pek çok âlimden istifade ederek yazmıştır. Söz konusu kaynaklara kitabın başında¹⁹ işaret eden müellifin özellikle nesep konusunda faydalandığı iki önemli isim, Ebu'l-Yezân Sühaym b. Hafs el-Hüzeli (v. 190/806) ile Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'dir. (v. 204/819) Bu iki kaynak dışında tarih, ensâb ve ahbârla ilgili nakillerde bulunduğu diğer isimler Muhammed b. İshak (v. 151/768), Ali b. Muhammed el-Medâinî (v. 225/840), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (v. 209/824), Ümeyye b. Hâlid el-Kaysî (v. 200/815) ve Hâtim b. Müslim'dir. Sözü edilen kaynakların dışında Halife b. Hayyât'ın mukaddimede zikretmediği ancak eserinde yapmış olduğu nakillerden hareketle istifade ettiği sarîh bir şekilde anlaşılan bir diğer âlim ise Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (v. 207/823)'dir. Halife b. Hayyât'ın zikredilen isimler dışında az da olsa kendilerinden rivâyette bulunduğu daha başka pek çok isim vardır.²⁰

Halife'nin, *Tabakâf*'ında özellikle sahâbe ve tabîinin kabilelerini belirtmek üzere kabile nisbelerine, diğer tabakadakilere oranla daha çok yer verdiği görülmektedir. İlk tabakalarda oldukça fazla görülen kabile nisbeleri sonraki tabakalarda neredeyse hiç görülmemekte ve yerini sadece meslek ve şehir nisbelerine bırakmaktadır. Bu durum sonraki asırlarda Arapların farklı farklı şehirlere yerleşmesi ve neseplerinin Arap olmayan milletler-

¹⁶ Halife, *Tabakât*, s. 13, 189, 291.

¹⁷ Halife, *Tabakât*, s. 4.

¹⁸ Fayda, "Halife b. Hayyat", *DİA*, XV, 301.

¹⁹ Halife, *Tabakât*, s. 2.

²⁰ Halife, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 15-30.

le karışmasıyla açıklanabilir. Halife, zikrettiği râvînin nisbeleri dışında künyesini, devamlı veya bir süreliğine bulunduğu şehirleri, yapmış olduğu rihleleri, iştirak ettiği fetih ve gazveleri, kadı ve vali olarak üstlendiği idarî görevleri de kaydetmektedir. Buna karşılık müellif biyografi sahibi râvînin hadis aldığı hocaları ile kendisinden nakilde bulunan talebelerini nadiren zikrederken râvînin hayatına, kişisel ve fiziksel özelliklerine, başından geçen önemli olaylara tafsilatlı bir şekilde yer vermemektedir.²¹

Halife, *Tabakât*'ında zikrettiği kişilerin vefat tarihlerini kaydetmeye büyük önem vermektedir. Kendisinden bahsettiği kişi belli bir konuma sahip, önemli bir kimse ise bazen cenaze namazını kimin kıldırıldığı hakkında da bilgi vermektedir. Halife'nin vefat tarihleri konusundaki net rakamları, hem anne hem de baba tarafından zikrettiği uzunca neseb bilgisi onu, başta Buhârî (v. 256/870) olmak üzere İbn Adî (v. 365/1976), İbn Abdilber (v. 463/1071), İbn Asakîr (v. 571/1175), Zehebî (v. 748/1347), İbn Kesîr (v. 774/1372) ve İbn Hacer (v. 852/1448) gibi pek çok kişinin, kendisinden istifade ettiği bir âlim konumuna getirmektedir. Râvî kimliğinin tanınmasında büyük bir önem arz eden nesebe dair zengin içeriğine, kendisinden sonraki muhaddis ve ricâl âlimlerince müracaat edilmesi onun aynı zamanda sika bir muhaddis olmasıyla da ilgilidir.²²

Tabakât, Bakî b. Mahled ve Mûsâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ et-Tüsterî tarafından rivâyet edilmiş, ancak Bakî'den gelen rivâyet günümüze ulaşmamıştır.²³ *Tabakâtü'r-ruvât* Ekrem Ziyâ el-Ömerî (bk. Bibliyografya) ve Süheyl Zekkâr (I-II, Dımaşk 1966-1967) tarafından yayımlanmıştır.

2. et-Tarih: İslâm dünyasında kronolojik esasa göre yazılmış tarih kitaplarından günümüze intikal eden ilk örnek, Halife b. Hayyât'ın *et-Tarih*'idir.²⁴ Bu eser, tarihlendirmenin önemine işaret eden âyet ve hadislerle başlamakta, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılması, Hz. Nûh'un kavmine duası ve büyük tufan, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması ve oğlu Hz. İsmâil ile Kâbe'yi inşası gibi geçmiş peygamberlerle ilgili bazı olaylara kısaca değinmektedir. Daha sonra Hz. Ömer zamanında tarihin başlangıcı ile ilgili öne sürülen farklı fikirler ve tarihin başlangıcı olarak şirk diyarından, iman diyarına hicretin esas alınmasına dair rivâyetler nakledilmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in doğum tarihi ile ilgili farklı rivâyetler, vahyin Mekke ve Medine'de kaçar yıl sürdüğüne dair çeşitli bilgiler senedleriyle birlikte kaydedilmektedir.²⁵ Bu girişin ardından Halife eserine, tarihin birinci yılında meydana gelen olaylar başlığı altında Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişiyle devam etmekte ve daha sonra

²¹ Halife, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 29-30.

²² Eren, Mehmet, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM yayınları, İstanbul 2012, 341.

²³ Halife, *et-Tarih*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dâru Taybe, Riyad 1985, (nâşirin mukaddimesi), s. 7.

²⁴ Fayda, "Halife b. Hayyat", *DİA*, XV, 302.

²⁵ Halife, *et-Tarih*, s. 49-54.

sırasıyla her yılda vukû bulan önemli olayları, gazve, seriyye ve kuşatmaları, savaşlarda şehit düşenlerin kabilelere göre listesini, Hz. Peygamber'in savaşlarda yerine halef olarak bıraktığı kişilerin, zekât âmillerinin, çeşitli yerlere gönderdiği elçilerin adlarını ve daha pek çok önemli bilgiyi 232 senesine gelinceye kadar kısaca zikretmektedir. Müellif, tarihin başlangıcı kabul edilen hicret ile kitabına başlaması ve kronolojik bir tarih anlayışıyla eserini telif etmesi sebebiyle, Mekke dönemindeki çok önemli olaylara dahi yer vermemektedir.

Halife b. Hayyât vefeyât ile ilgili bilgileri kaydederken idarecilerin yanında birçok muhaddis ve din adamına da yer vermekte, böylece siyâsî, askerî tarih yanında ilim ve kültür tarihine de ciddi katkılarda bulunmaktadır. Müellifin, savaş ve fetihlere oldukça fazla yer vermek suretiyle Emeviler dönemini ayrıntılı şekilde ele alırken, içinde yaşadığı Abbasîler dönemini kısaca anlatması dikkat çekmektedir. Halife, İslâm fetihlerine ait haberleri, ilki fethedilen memleketlerin yerli râvîleri, diğeri ise resmi rivâyet kabul edilen Ehl-i Medine rivâyeti olmak üzere iki yoldan nakletmektedir.²⁶

Halife'nin özellikle siyerle ilgili bilgileri naklettiği en önemli isim, Bekir b. Süleyman ve Vehb b. Cerîr (v. 206/821) kanalıyla ulaştığı Muhammed b. İshak'tır (v. 151/768). Ayrıca ridde olaylarını, dört halife zamanında yapılan İslâm fetihlerini de yine İbn İshak'tan muhtemelen *Târîhu'l-hulefâ* adlı eserinden nakletmektedir. Cemel savaşı, Hire olayı ve Basra'daki Hâricî hareketine dair bilgileri Vehb b. Cerîr'den kaydeden Halife b. Hayyât, Yemâme'de şehit olanların kabilelere göre isimlerini Ebû Ma'şer es-Sindî'nin (v. 170/787) *Kitâbü'l-Meğazî* adlı eserinden, Hz. Peygamber dönemi savaşları, Emevî ve Abbâsiler dönemindeki olayları, Mekke, Medine ve Horasan bölgesindeki Hâricî hareketleri Ali b. Muhammed el-Medâinî'den (v. 228/843), dört halife ve Emeviler döneminde Müslümanların Rumlarla ilişkilerini ise İbnü'l-Kelbî'den (v. 146/763) aktarmaktadır. Bunların dışında Halife'nin açıkça zikrettiği veya ismini zikretmediği halde istifade ettiği bilinen daha pek çok isimden nakillerde bulunmuş, *et-Târîh*'ini onlardan aldığı bilgiler üzerine inşa etmiştir.²⁷

Halife'nin *et-Târîh*'i Bakî b. Mahled (v. 276/889) ve Musa b. Zekeriyya et-Tüsterî (v. 300/912'den önce) tarafından rivâyet edilmekle birlikte sadece, *et-Târîh*'i Endülüs'e ilk defa götüren ve orada tanınmasını sağlayan Bakî b. Mahled'in rivâyeti günümüze ulaşmıştır.²⁸ Bakî b. Mahled Halife'nin *et-Târîh* adlı eserini yalnızca nakletmekle kalmamış bazı hocalarından aldığı rivâyetleri de ziyâde etmiştir. Bakî b. Mahled, söz konusu ziyâdelerin

²⁶ Fayda, "Halife b. Hayyat", *DİA*, XV, 302.

²⁷ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 16-30.

²⁸ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 7.

çoğunu hocaları Leys b. Sa'd (v. 175/791) ve Muhammed b. Â'iz ed-Dımaşkî'den rivâyet etmektedir.²⁹

3. Müsnedü Halife b. Hayyât: İbnü'n-Nedîm'in (v. 385/995) *el-Fihrist*'inde zikretmediği³⁰ ancak Bağdatlı İsmail Paşa'nın Halife b. Hayyât'a ait eserler arasında *el-Müsned fi'l-hadis* ismiyle yer verdiği³¹ bu esere Ebû Hâtîm er-Râzî de işaret etmektedir. Nitekim Ebû Hâtîm'in, Halife b. Hayyât'ın *Müsned*'inden Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den (v. 82/701) rivâyet ettiği üç hadis yazdığını ve Halife'yi kontrol amaçlı bu hadisleri Ebû Vâil'e götürdüğü ile ilgili nakilden³² hareketle, Halife'nin *Müsned*'i olduğuna dair bir çıkarım yapmak mümkündür. Ekrem Ziya el-Ömerî başta Buharî'nin iki eseri olmak üzere diğer kitaplarda yer alan Halife b. Hayyât'ın rivâyet ettiği 101 hadisi ilk râvîlerini esas alarak alfabetik sıraya göre yayımlamıştır.³³

4. Kitâbü Tabakâti'l-kurrâ': Halife b. Hayyât'ın tarih, nesep ve hadis alanlarında uzmanlığının yanı sıra ulûmu'l-Kur'ân ve kırâat konularında da öne çıktığı görülmektedir. Ekrem Ziyâ el-Ömerî'nin kaydettiğine göre, Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî (v. 833/1429), Halife'yi kurrâ arasında zikretmiş, onun Varaka b. Amr ve Ebû Amr b. el-Alâ'dan kırâat ilmine dair nakilde bulunduğunu, kendisinden de Ahmed b. İbrâhîm ile Muğîre b. Sadaka'nın rivâyeti olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Hacer el-Askalânî, Saîd b. Ebi'l-Hasan'ın hal tercümesini verirken Halife'nin, onu ikinci tabakadan kurrâ arasında zikrettiğini bildirmektedir.³⁴ İbn Hacer'in söz konusu ifadesini örnek gösteren el-Ömerî, onun *Kitâbü Tabakâti'l-kurrâ'*ya işaret ettiğini ifade etmektedir. Buna göre Halife b. Hayyât'ın Kur'ân kırâatine değer vermesi, onun kurrâyâ da ayrı bir ihtimam göstermesini beraberinde getirmiş ve kurrâ hakkında bir tabakât kitabı telif etmesine vesile olmuştur.³⁵ İbnü'n-Nedîm'in (v. 385/995) de *el-Fihrist*'inde Halife b. Hayyât'ın *Kitâbü Tabakâti'l-kurrâ'*sından söz etmesine³⁶ rağmen, *Tabâkatü'r-ruvâ'*ın nâşirlerinden Süheyl Zekkâr, yazmış olduğu mukaddimede İbnü'n-Nedîm'in yanlış olduğunu, *Kitâbü Tabakâti'l-kurrâ'* ile *Tabâkatü'r-ruvâ'*ın (*Kitâbü't-Tabakât*) aynı eser olduğunu iddia etmektedir.³⁷

²⁹ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 31-32.

³⁰ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Dârü'l-marife, Beyrut 1978, s. 288.

³¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, s. 350.

³² İbn Ebî Hatim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, III, 378.

³³ Fayda, "Halife b. Hayyat", *DİA*, XV, 303.

³⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 12.

³⁵ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 11-13.

³⁶ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 288.

³⁷ Fayda, "Halife b. Hayyat", *DİA*, XV, 301.

Halîfe b. Hayyât'ın yukarıda bahsi geçen eserler dışında *Kitâbü Târihi'z-zemnâ ve'l-urcân ve'l-merdâ ve'l-umyân* ve *Kitâbü Eczâ'i'l-Kur'ân* ve *a'sârîh* ve *esbâ'ih* ve *âyâtih* adlı eserlerinin de bulunduğu kaydedilmektedir.³⁸

III. Halîfe b. Hayyât'ın Hadisçiliği

Müverrih kişiliğinin yanında aynı zamanda bir muhaddis olan Halîfe b. Hayyât, özellikle hadisçilerin sahip olduğu, bilginin kaynağına gitme, rivâyeti farklı yollardan elde etme gibi vasıfları haiz son derece mudakkik bir araştırmacıdır. Zira o, biyografisini yazdığı râvînin neseb ile ilgili bilgilerini öncelikle o râvînin mensup olduğu kabilenin neseb âlimlerinden almaktadır. Mezkûr râvînin akrabaları ve çocuklarından bilgi almakla birlikte, kabiledeki diğer kimselere de danışarak elde ettiği bilgileri teyit etmektedir.³⁹

Halîfe b. Hayyât'ın neseb bilgisine bu derece önem vermesi, onun muhaddis kişiliğiyle de irtibatlandırılabilir. Zira ilk asırlardan itibaren muhaddislerin neseb bilgisine itina göstermesi esasen onların hadis ricâli bilgisine verdikleri önemle ilgilidir. Bu nedenle büyük muhaddislerden olup da neseb uzmanı olmayan bir hadisçi bulmak mümkün değil gibidir. Nitekim tâbiînin büyüklerinden olan Saîd b. el-Müseyyeb (v. 94/713), oğlu Muhammed b. Saîd, öğrencisi İbn Şihab ez-Zührî (v. 124/742), Katâde b. Diâme (v. 118/736), Kâsım b. Rebîa, Hasan el-Basrî (v. 110/728) gibi âlimler neseb uzmanı muhaddislerden sadece birkaçıdır. İkinci asır boyunca neseb bilgisi, ehemmiyetini korumuş ve telif edilen ilk rical kitapları nesebe dair pek çok malumât içermiştir. İbnü'l-Esîr, Ebû Abdullah İbn Mende (v. 395/1005) ve Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin (v. 430/1038) sahâbeyi tanıtan eserlerini nesebe dair içeriğinin oldukça az olması yüzünden tenkit ederken İbn Abdilber'in (v. 463/1071) *el-İstî'âb* adlı eserini nesebe dair tafsilatlı anlatımı sebebiyle medh etmiştir. Nitekim nesebe göre tanzim edilen bazı ricâl kitapları, kabilelerdeki şüyûha göre tertib edilen müsned tarzı eserler, dönemin muhaddislerinin nesebe verdikleri önemi göstermektedir. Ne var ki sonraki dönemlerde sahâbe ve tabiîn dönemlerinde olduğu gibi nesebin titiz bir şekilde kaydedilmemesi, nesebe göre tanzim edilmiş kitaplardan istifadenin zorluğu gibi sebeplerle alfabetik olarak sıralanmış tabakât kitapları telif edilmiştir.⁴⁰

Halîfe b. Hayyât, hal tercümelerini verdiği râvîler hakkında herhangi bir cerh veya ta'dil lafzı kullanmamayı tercih etmiştir. Onun sadece *et-Târih* adlı eserinde Hz. Ömer'in mevlâsı İmrân b. Ebû Âtike (v. 155/772) hakkında "تففة في الحديث" değerlendirmesinde bulunduğu görülmektedir.⁴¹ Her ne kadar İbn Hacer el-Askalanî, Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde buyû' kitabının denizde ticaret babında Matar b. Tahmân el-Verrâk'ın (v. 125/743) tevsikiy-

³⁸ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 288; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-ârifin*, s. 350.

³⁹ Halîfe, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 28-29.

⁴⁰ Halîfe, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 36-38, 41.

⁴¹ Halîfe, *et-Târih*, s. 427.

le ilgili Halife b. Hayyât'ın "لا بأس به" ta'dil ifadesini naklettiğini bildirir⁴² de Buhârî'nin eserinde⁴³ böyle bir bilgiye rastlanılamamıştır.⁴⁴

Halife b. Hayyât sahâbe hal tercümelerini kaydederken, biyografisini verdiği sahabînin Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadisine yer vermeye özen göstermektedir.⁴⁵ Zira ona göre bir kişinin sahabî olabilmesi için onun doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyette bulunması büyük önem arz etmekte ve hadis rivâyeti, sahabî olan ile olmayanı birbirinden ayıran en önemli ölçü sayılmaktadır.⁴⁶

Rivâyetlerinin güvenilirliği konusunda birtakım tenkitlere uğrayan ve bazı akranları tarafından kendisine duyulan hased ve çekememezlik sebebiyle sıkıştırılan Halife, rivâyet ettiği hadisleri çeşitli şehirlerden Basra'ya gelen âlimlere sorarak teyit etmiştir. Nitekim bunlardan Abdurrahman b. Rüste'ye (v. 246-250), Abdurrahman b. Mehdî'den gelen "البيادي بالسلام يريء من الكبر" hadisinin⁴⁷ isnadını sormuş o da Abdurrahman'dan Sufyân ve Ebû İshak kanalıyla rivâyet edildiğini bildirince "Beni rahatlattın Allah'da seni rahatlatısın. Benim de aynı şekilde zikrettiğim bu isnadı reddediyorlardı." cümleleriyle kendisini yersiz yere eleştirmelerinden duyduğu sıkıntıyı ifade etmiştir.⁴⁸ Bu rivâyet bir yandan Halife'nin kısıncı derecede bir ilme sahip olduğunu gösterirken öte yandan onun kendi rivâyetlerine bile büyük bir ilmî titizlikle yaklaşarak teyit ettiğini ve rivâyet ettiği hadislerin güvenilirliğini de ortaya koymaktadır.

Halife b. Hayyât, hadis râvîlerine de ayrı bir önem vermektedir. Nitekim Halife, *Tabakât*'ında tâbiîn, etbau't-tâbiîn ve bir sonraki nesilde özellikle Mekke'de mevâlden hadis rivâyetiyle meşgul olanların biyografilerini hususen kaydetmektedir.⁴⁹

⁴² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 88.

⁴³ Buhârî, "Buyu", 10.

⁴⁴ Halife, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 31-32.

⁴⁵ Bazı sahabîlerin rivâyet ettiği hadis örnekleri için bkz: Halife, *Tabakât*, s. 73 (Selâme b. Kayser), 91 (Ebû Selîd), 104 (Ebû Sad b. Ebû Fadâle), 105 (Ebû Umâme İyâs b. Sa'lebe, Sabit b. Zeyd b. Vedîa'), 106 (Âsım b. Adî Ebû Ebî el-Bedâh, Ebû Umâme b. Sehl).

⁴⁶ Halife, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 31.

⁴⁷ "Önce selam veren kibirden uzaktır." Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, I-XIV, Bombay 1423/2003, XI, 202.

⁴⁸ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 8.

⁴⁹ Halife, *Tabakât*, (nâşirin mukaddimesi), s. 32.

1. Hadis Münekkitlerinin Halife b. Hayyât Hakkındaki Cerh ve Ta'dili

Her ne kadar Buhârî, *es-Sahih*'inde Halife b. Hayyât'tan hadis nakletse de *et-Târîhu'l-kebîr* adlı eserinde onun biyografisini kaydederken hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir kanaat belirtmemiştir. Ancak kaynaklarda Halife b. Hayyât hakkında cerh ve ta'dil lafızlarının birlikte kullanıldığını görmek mümkündür. İbn Hibbân'ın *es-Sikât* adlı eserinde zikrederek, ensâb ilmi ile eyyamün'n-nâsı (kabileler arası vuku bulan savaşlar) iyi bilen mütkin bir kimse olarak tavsif ettiği⁵⁰ Halife'yi İbn Adî, Zehebî'ye göre üçüncü derecede bir ta'dil lafzı olan “صدق /doğru sözlüdür” terimiyle nitelemiş ve kendisinin hadis râvilerine karşı uyanık bir kimse olduğunu bildirmiştir.⁵¹ İbn Ebî Hâtim'in (v. 327/938) kaydettiğine göre, babasına Halife b. Hayyât'ı sormuş ve babası Ebû Hâtim er-Râzî'de onun sağlam bir kimse olmaması (غير قوي) gerekçesiyle kendisinden rivâyeti terk ettiğini söylemiştir. Ayrıca Ebû Hâtim, Halife hakkında vardığı söz konusu kanaatle ilgili olarak onun *Müsned* adlı eserinden Ebu'l Velîd et-Tayâlisî'nin naklettiği üç hadisi yazdığını, daha sonra bu hadisleri Ebu'l-Velîd'e okuduğunu ancak onun bu hadisleri tanımadığını ve onları kendisinin rivayet etmediğini söyleyerek öfkelenildiğini anlatmaktadır. Ebû Hâtim, Ebu'l-Velîd'e hadisleri Halife'nin *Müsned*'inden yazdığını haber verdiğinde ise Ebu'l-Velîd'in öfkesinin yatıştığını ilave etmektedir.⁵² Bu rivâyete göre her ne kadar Ebû Hâtim, Ebu'l-Velîd'in, Halife'nin kendisinden yazdığını iddia ettiği hadisleri tanımmasını gerekçe göstererek Halife b. Hayyât'ı zayıf kabul etmiş ve bir daha kendisinden nakilde bulunmamış olsa da Ebu'l-Velîd'in, hadislerin Halife'den alındığını öğrendiğinde öfkesinin yatışması, onun Halife'yi tekzip etmediği şeklinde de yorumlanmıştır. Buna göre Halife b. Hayyât, Ebu'l-Velîd'in asıl nüshasından pek çok hadis yazmış ancak Ebu'l-Velîd nüshasındaki bütün hadisleri ezberlememiştir. Bu nedenle ilk duyduğunda kendi hadisleri olduğu halde, hatırlayamadığı için reddetmiş, ancak hadislerin Halife'den yazıldığı söylendiğinde Halife'ye olan güveni sebebiyle söz konusu rivâyetlerin kendi nüshasında bulunan ancak hıfz etmediği hadislerden olduğuna kanaat getirerek öfkesi yatışmıştır.⁵³

Cerh ve ta'dil âlimi Ukaylî (v. 322/934), Halife b. Hayyât'ı *ed-Du'afâü'l-kebîr* adlı eserinde zikretmiş ve Ali b. Medîni'nin (v. 234/848) de onu tenkit ettiğini bildirmiştir.⁵⁴ Kaynaklarda Alî b. Medîni'nin Halife b. Hayyât hakkında “Hiç hadis rivâyet etmeseydi kendisi

⁵⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 233.

⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-duafa*, III, 66.

⁵² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, III, 378; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII, 317.

⁵³ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, (muhakkikin notu), III, 378.

⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551.

için daha hayırlı olurdu.” dediği de nakl olunmaktadır.⁵⁵ Ancak İbn Adî bu haberi nakleden Muhammed b. Yûnus el-Kudeymî'nin (v. 286/899) zayıf bir kimse olduğunu, Alî b. Medîni'nin böyle bir söz söylemiş olamayacağını şu ifadelerle dile getirmektedir: “Bu haberi Alî b. Medîni'den nakleden Kudeymî kayda değer olmayan, zayıf (لا شيء) /hiçbir şey değil) biridir. Şebâb (Halîfe b. Hayyât) ise hadis râvîlerini iyi tanıyan ve çok hadis rivâyet eden bir kimsedir. Târih ve ricâl tabâkatı hakkında eserleri vardır. Hal böyleyken nasıl olurda Alî b. Medîni'nin onun hakkında böyle bir söz söylemiş olabileceğine inanabiliriz? Halîfe, Alî b. Medîni'nin talebelerindedir. Bu haberi nakledenin el-Kudeymî gibi biri olması, Alî'den nakledilen bu sözün bir esasa dayanmadığını gösterir. Halîfe, hadisi sağlam (مستقيم الحديث) ve doğru sözlü (صديق) bir kimsedir.”⁵⁶ Kaldı ki Ali b. Medîni'nin “Abdurrahman b. Amr (v. 281/894) ile Şebâb b. Hayyât'ın evinde hadis yüklü bir ağaç vardır.” sözüyle Halîfe b. Hayyât'ın hadis birikimine işaret ettiği de nakl olunmaktadır.⁵⁷

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Zur'a er-Râzî'nin ders meclisi esnasında, *Fevâid* adlı eserinde Halîfe b. Hayyât'dan tahric ettiği hadislere geldiğinde söz konusu hadisleri okumayıp atladığını, bunun üzerine kendilerinin de Ebû Zur'a'nın bu davranışını örnek alarak Halîfe'den rivâyet etmeyi terk ettiklerini bildirmektedir.⁵⁸

Mesleme el-Endelûsî, Halîfe b. Hayyât'ı zararı yok anlamında bir ta'dîl lafzı olan به لا بأس به terimiyle tavsif etmiştir.⁵⁹ Zehebî, Halîfe b. Hayyât hakkında “صدق” değerlendirmesinde bulunarak bazı kimselerin onu herhangi bir delile dayanmaksızın hadiste gevşek olmakla (لين) cerh ettiklerini bildirmiştir.⁶⁰ Ayrıca Zehebî, Halîfe'nin biyografisini verirken ondan kendisine ulaşan bir isnadla nakledilen ve aynı zamanda Buhârî'nin de *es-Sahîh*'ine aldığı bir hadise⁶¹ yer vermektedir.⁶² İbn Hacer ise Halîfe b. Hayyât'ın doğru bir kimse olduğunu ancak bazen hata yaptığını ifade etmiştir.⁶³

Halîfe b. Hayyât hakkında yapılan değerlendirmelerden hareketle onun bir tarihçi olarak İbnü'l-Kelbî veya Vakıdî gibi ciddi bir tenkide uğramadığını, hem muasırı ve hem de muhaddislerin güvenini kazanarak diğer tarihçiler içerisinde seçkin bir konum elde ettiğini,

⁵⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, III, 66; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ*, thk. Nureddin İtr, İdâretü ihyâi't-türâsi'l-arabî, Katar 1987, I, 324.

⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, III, 66.

⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII, 317; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 378; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII, 317; Bedruddîn el-Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, I, 284.

⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551.

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, XI, 473.

⁶¹ Buhârî, “Meğâzî”, 31.

⁶² Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, II, 436.

⁶³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, Müessesetü'l-risâle, Beyrut 2009, s. 135.

Buhârî, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medinî, İbn Adî ve Zehebî gibi önde gelen pek çok âlimin onu en üst derecede olmasa da iki veya üçüncü derece ta'dîl lafızlarıyla vasıflandırdıklarını söylemek mümkündür. Bu durum onun aynı zamanda pek çok rivâyete bir muhaddis hassasiyetiyle yaklaşan bir hadis hâfızı olmasıyla açıklanabilir. Her ne kadar hakkında bazı cerh ifadeleri bulunsa da, mezkûr isimlerin onu ta'dîl etmiş olması ve özellikle Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde kendisinden rivâyette bulunması onun tevsîki için yeterlidir.

2. Sened Kullanımı

Halife b. Hayyât'ın yaşadığı dönemde (II. asrın sonu ile III. asrın ortaları) ilim dünyasında isnadın önemi iyice artarak, isnad sisteminde takip edilen kurallar belirginleşmişti. Özellikle muhaddisler isnadı büyük bir titizlikle araştırmakta ve yalnızca isnadlı bilgiye önem vermekteydiler. Hicrî II. ve III. asırda telif edilen pek çok sahîh ve müsned türü eserlerden, isnad kullanımının yaygınlığını, hadislerin senedleri itibarıyla değerlendirildiğini anlamak mümkündür. Aynı zamanda bir muhaddis olan Halife b. Hayyât da hadis toplamaya ve müsned (isnadlı bilgi) yazmaya büyük özen göstermiştir. İsnada bu derece önem veren ve bir hadis hâfızı olan Halife'nin, tarihle ilgili bilgileri dahi isnadlı bir şekilde kaydetmesi çok da şaşılacak bir durum değildir. Kaldı ki tarih yazımlarında isnadı kullanan ilk müellif Halife b. Hayyât değildir. Zira o dönemde ahhbâra önem veren muhaddisler, tarihî bilgileri de isnadla nakletmekteydi. Ne var ki isnad hakkında yapılan titiz incelemeler özellikle hadisler için geçerliydi. Zira hadisler Hz. Peygamber'e nispet edildiğinden bizatihi önem taşımakta, hadisler üzerine şer'î hükümler bina edilmekteydi. Bu nedenle bir rivâyeti kabul etmeden önce, tenkidin esas noktası olan isnadın son derece titiz bir şekilde incelenmesi zarûri idi. Ancak tarih ile ilgili nakillerde isnad kullanılmakla birlikte bu nakillerin tetkikinde mütesâhil davranmak dönemin yaygın bir adeti idi. Bu anlayış gereği o devrin muhaddisleri, munkatî' veya mürsel rivâyetler ile isnadında merviyâtı kabul edilmeyen bazı mecrûh kişilerin bulunduğu hadisleri rivâyet etmekten çekinmediler. Bu nedenle Halife b. Hayyât da, söz konusu yaygın kanaate uyarak rivâyet edilen hadislerin isnadlı şekilde kullanımı ve tetkikine oldukça ehemmiyet verirken ahhbâr ve neseb ile ilgili bilgilerin naklinde, isnad kullanımını ve incelenmesinde tesâhül göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında Halife b. Hayyât'ın muhaddisler nezdinde itham olunan İbnü'l-Kelbî ve Vâkîdî gibi âlimlerden nakilde bulunması kabul edilebilir bir durumdur.⁶⁴

Halife b. Hayyât'ın isnad kullanımındaki tesâhülü *Tabakâtü'r-ruvât* adlı eserinde çok daha fazla görülmektedir. Zira o, kitabının başında, istifa ettiği bütün kaynakları isnadları ile kaydetmekte, farklı senedle gelen bilgileri birleştirmek suretiyle kitabına aldığı- nı dile getirmektedir.⁶⁵ Nakilde bulunduğu isimleri kaydettikten sonra *Tabakât*'in içinde pek

⁶⁴ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 14-15.

⁶⁵ Halife, *Tabakât*, s. 2-4.

nâdir olarak sened kullanan Halîfe, yalnızca ihtilafî konularda ve muhtemelen rivâyet ettiği bilginin sorumluluğunu üstlenmek istemediği durumlarda isnadı zikretmeyi tercih etmektedir.⁶⁶

Halîfe'nin *Tabakât* adlı eserinde ensâb bilgisi ile vefeyâtın ön plana çıktığı muhakkaktır. Bu iki alan ahbârla ilgili konular arasında sened kullanımında tesâhül gösterilmesine en fazla göz yumulabilecek alanlardır. Zira neseb, yaş, vefeyât gibi konular hile ve desiselerin sokuşturulacağı, hevâ ehlinin tesirinin hissedilebileceği mevzular değildir. Buna karşın dini inançlar ve siyasî meyillere temas eden rivâyetler kötü niyetli insanların müdahalelerinin oldukça fazla olabileceği alanlardır. Bu nedenle Halîfe b. Hayyât da bu tür konuların tarihî süreç içerisinde ele alındığı *et-Târîh* adlı eserinde *Tabakât*'ına nispetle çok daha fazla isnad kullanmakta, özellikle de kötü niyetli insanların kendi çıkarları doğrultusunda etki edebilmeleri muhtemel olan ve çok dikkatli tetkiki gerektiren Hz. Peygamber'in hayatı, Hz. Osman zamanındaki fitne, Cemel ve Siffin savaşları, Muâviye'nin oğlu Yezîd için Hicaz ehlinden biat alması ve İbnü'l-Eş'as (v. 85/704) ayaklanması gibi olayların anlatımında sened zikretmeye ayrıca ihtimam göstermektedir. Her ne kadar Halîfe, rivâyetlerin senedlerini çoğu zaman birleştirse de, söz konusu olaylarla ilgili rivâyetleri güvenilir kaynaklardan ve öncelikli olarak muhaddislerden nakletmektedir.⁶⁷

Bununla birlikte Halîfe, kullandığı isnadda tesâhül olarak değerlendirilebilecek "عن رجل", "حدثنا عن", "روى عن", "حدثني من سمع" gibi kimden rivâyet ettiği belli olmayan mechul sîğalar ile müphem kişilere⁶⁸ senedlerinde yer vermektedir.⁶⁹ Bazen de "قال ابن إسحق" ifadesinde olduğu gibi senedi tamamen hafzederek⁷⁰ (ta'lik yaparak) sadece son râvîye işaret etmektedir.⁷¹

Halîfe b. Hayyât bazı yerlerde senedleri birleştirerek nakilde bulunmakta⁷² bazen de aynı konuyla ilgili farklı nakilleri tek tek isnadlarını zikrederek kaydetmektedir. Nitekim hicrî takvimin başlangıcı olarak hangi olayın kabul edileceği ile ilgili rivâyetler, bazı farklılıklar olmakla birlikte birleştirilmeden pek çok senedle nakledilirken⁷³ aynı şekilde Hz. Peygamber'in doğum tarihi, Mekke ve Medine'de ikamet süreleriyle ilgili nakiller⁷⁴ de yine farklı

⁶⁶ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 15.

⁶⁷ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 15.

⁶⁸ Halîfe, *et-Târîh*, s. 307.

⁶⁹ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 16.

⁷⁰ Halîfe, *et-Târîh*, s. 55, 58.

⁷¹ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 17.

⁷² Halîfe, *et-Târîh*, s. 54, 308, 309.

⁷³ Halîfe, *et-Târîh*, s. 51.

⁷⁴ Halîfe, *et-Târîh*, s. 52-54.

senedlerle çok defa zikredilmiştir. Bununla birlikte Halife b. Hayyât'ın *et-Târîh* adlı eserinde hiç sened kullanmadığı yerler de mevcuttur. Özellikle savaşlarda şehit olanların isimleri, idâri görevlerde bulunanların listesi ve genelde her senenin olaylarının sonunda verdiği halife, emir ve âlimlerin vefeyâtı ile ilgili bilgileri senedsiz olarak nakletmektedir.⁷⁵

3. Buhârî'nin Rivâyet Ettiği Hadisleri

Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *el-Müsned*'i, Dârimî'nin (v. 255/869) *es-Sünen*'i, İbn Hibbân'ın (v. 354/965) *es-Sahîh*'i, Beyhakî'nin (v. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *Şuabu'l-îmân* adlı eserleri, Taberânî'nin (v. 360/971) *Mu'cem*'leri, Dârekutnî'nin (v. 385/995) *es-Sünen*'i, Hâkim'in (v. 405/1014) *el-Müstedrek*'i gibi pek çok eserde rivâyeti bulunan Halife b. Hayyât'ın, Kütüb-i Sitte içerisinde sadece Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde rivâyeti yer almaktadır. Kütüb-i Sitte'ye dâhil olan diğer kitaplarda hadisi bulunmamasına rağmen, râvî tenkidi ve hadis kabulü konusunda Kütüb-i Sitte müellifleri arasında hiç şüphesiz en müteşeddidi olan Buhârî'nin, *es-Sahîh*'inde Halife b. Hayyât'tan hadis nakletmiş olması oldukça dikkat çekmektedir.

Halife b. Hayyât'ın Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde mükerrerleriyle birlikte 21 rivâyeti bulunmaktadır.⁷⁶ Bu rivâyetlerin dört tanesi Tevhid, ikişer tanesi ise Bedu'l-halk, Meğazi ve Menakıb kitaplarında bulunurken birer tanesi de Hac, Ta'bîr, Fiten, Cenaiz, Tefsir, Edeb, Eşribe, Deavât, Nikâh, Muharibin min ehli küfr ve'r-ridde ve Menakıbu'l-ensar kitaplarında yer almaktadır. Ancak İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin söz konusu rivâyetleri asıl hükmünde değil, diğer bir hadisi desteklemek amacıyla zikrettiğini, mütâbî' konumunda olmayıp münferid olarak naklettiği haberleri ise muallak olarak kaydettiğini iddia etmektedir.⁷⁷

Halife b. Hayyât'ın *Sahîh-i Buhârî*'deki rivâyetlerine genel olarak bakıldığında İbn Hacer'in iddiasının tamamen doğru olmadığı görülmektedir. Nitekim Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde yer alan söz konusu 21 rivâyetten 19 tanesi, bir hadisi desteklemek amacıyla mütâbî' olarak zikredilmektedir.⁷⁸ Geriye kalan 3 rivâyet ise mütâbî' ya da muallak olmayıp asıl hükmündedir. Bu asıl rivâyetlerden biri Buhârî'nin Fiten kitabında Katâde'nin Enes b. Malik'ten rivâyet ettiği şu hadistir:

⁷⁵ Halife, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 16.

⁷⁶ Buhârî, "Bedu'l-halk", 6, 7; "Meğâzi", 31; "Fedâilü ashâbi'n-nebî", 6; "Hac", 81; "Menakıbu'l-ensâr", 19; "Ta'bîr", 23; "Tevhîd", 7; "Fiten", 15; "Cenâiz", 68; "Tevhîd", 49; "Tefsîr/Bakara", 1; "Edeb", 68; "Meğâzi", 29; "Eşribe", 8; "Deavât", 1; "Muhâribin min ehli'l-küfr ve'r-ridde", 19; "Tevhîd", 35, 55; "Nikâh", 4; "Menâkib", 27.

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 551.

⁷⁸ Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde Halife'den naklettiği hadislerin genel olarak isnadları "حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا حَقِيقَةُ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ" şeklinde tahvilli olarak gelmektedir.

“Sahâbîler Hz. Peygamber’e birtakım soruları ısrarla sordular. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bir gün minbere çıktı ve *‘Bana her ne sorarsanız, muhakkak sizlere beyân ederim’* buyurdu. Ben bu sırada sağa ve sola bakmaya başladım. Herkes başı elbisesinin içinde ağlıyordu. Bu sırada bir adam söze başladı. Bu adam birisiyle kavga ettiği zaman babasından başkasına nispet olunurdu. O zât: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Benim babam kimdir?’ diye sordu. Hz. Peygamber: ‘Baban Huzâfe’dir!’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: ‘Biz Allah’ın Rabbimiz olduğuna, İslâm’ın dînimiz olduğuna, Muhammed’in resûl olduğuna razı olduk. Bizler fitnelerin şerrinden Allah’a sığınırız! dedi.’ O zaman Resûlullah: *‘Ben hayırdan ve şerde asla böyle bir gün görmüş değilim. Şu muhakkak ki cennet ve cehennem gözümün önüne getirildi. Nihayet ben onları şu duvarın önünde gördüm.’* buyurdu. Katâde bu hadîsi şu âyet ile birlikte zikrediyordu: *‘Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın.’*⁷⁹... Buhârî dedi ki: Halîfe b. Hayyât bana Yezîd b. Zuray’ > Saîd b. Ebû Arûbe ve Mu’temir > babası Süleyman b. Tarhân > Katâde yoluyla Enes’ten, Hz. Peygamber’in: *‘Fitnelerin şerrinden Allah’a sığınırım.’* dediğini haber verdi.⁸⁰

Buhârî, yukarıdaki rivâyette, hadisin sonunda Halîfe b. Hayyât’tan müstakil bir senedle bir bilgi nakletmektedir. Ancak bu ilave bilgi, hadisin genel manasını destekleyici nitelikte ve zikredilen âyete bir şâhid olarak getirilmiştir. Bu nedenle asıl hükmündeki bu rivâyet, Buhârî’nin Halîfe’yi tevsîk ettiğine delalet etmemektedir.⁸¹

Müellifin Buhârî’nin *es-Sahîh*’inde yer alan asıl hükmündeki diğer bir rivâyet ise Meğâzî kitabında yer alan ve yine Katâde’nin Enes’ten naklettiği şu hadistir:

Enes b. Malik şöyle rivâyet etmiştir: “Rî’l, Zekvân, Usayye ve Benû Lıhyân kabileleri bir düşmanlarına karşı Hz. Peygamber’den yardım istediler. Resûlullah da onlara Ensâr’dan kendilerine kurrâ denilen yetmiş kişi göndererek yardım etti. Suffa ehlinde olup çok Kur’ân okumak ve öğretmekle meşgul olan bu kâriiler gündüz odun toplarlar, gece de namaz kılarlardı. Bunlar, (kumandanları el-Munzir b. Amr es-Sâidî’nin komutasında) yola çıktılar. Mekke ile Usfân arasında bulunan Maûne kuyusu başına varınca, bu kabileler ahidlerinden dönüp bu kurraları öldürdüler. Bu cinayet haberi Hz. Peygamber’e ulaşınca Resûlullah bir ay sabah namazında Rî’l, Zekvân, Usayye ve Benû Lıhyân kabileleri aleyhine duâ ederek kunût yaptı.... Halîfe ibn Hayyât şu ilavede bulunmuştur: Bize Yezid b. Zûray’ > Saîd > Katâde yoluyla Enes’den şöyle rivâyet etti: İşte Ensâr’dan olan bu yetmiş

⁷⁹ el-Mâide 5/101.

⁸⁰ Buhârî, “Fiten”, 15.

⁸¹ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 9.

kişi Maûne kuyusu mevkiinde toptan öldürüldüler. (Onlar ile ilgili durumu) Kur'an'dan bir ayet olarak okurduk.”⁸²

Buhârî nakletmiş olduğu bu rivâyette yine hadisin sonunda müstakil bir senedle hocası Halîfe b. Hayyât'tan bir ziyadede bulunmuştur. Asıl hükmünde olan bu ilave yine bahsi geçen hadisi açıklayıcı mahiyette olup Buhârî'nin Halîfe b. Hayyât'ı tevsik ettiğine dair kesin bir bilgi içermemektedir.⁸³

Halîfe b. Hayyât'ın Buhârî'de yer alan ve mütâbi' veya muallak olmayıp asıl hükmünde yer alan ve inanç ile ilgili gaybî bir konu hakkında nakledilen üçüncü rivâyet ise Buhârî'nin Halîfe b. Hayyât'ı tevsik ettiğine açıkça delâlet etmektedir. Buhârî'nin Tevhîd kitabında yer verdiği söz konusu hadis şöyledir:

“Halîfe b. Hayyât bana Mu'temir> Süleyman b. Tarhân> Katâde> Ebû Râfi' yoluyla Ebû Hureyre'den şu rivâyette bulunmuştur: ‘Ben Hz. Peygamber'i ‘Hiç şüphesiz Allah mahlûkatı yaratmadan önce bir kitaba ‘Benim rahmetim gazabımın önüne geçmiştir.’ diye yazmıştır. O kitap, arşın üstünde Allah'ın yanında yazılmış bir kitaptır.’ derken işittim.”⁸⁴

Bu rivâyet, İbn Hacer'in iddiasının aksine, Buhârî'nin Halîfe b. Hayyât'tan asıl hükmünde rivâyet aldığına ve Halîfe'yi birinci mertebedeki hocaları gibi olmasa da sika saydığına delalet etmektedir.⁸⁵

Buhârî Halîfe b. Hayyât'tan aldığı rivâyetleri genelde “قال لي خليفة” şeklinde rivâyet etmektedir. Buhârî'nin çok sık kullanmadığı “قال لي”, “قال لنا”, ve “زادنا” gibi ifadeler bir muhaddisin müzakere yoluyla gerçekleşen semâ' sonucunda almış olduğu hadisler için kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile Buhârî'nin özellikle bu tabirleri, kendileri ile görüştüğü halde kitaplarının rivâyetini almadığı hocalarının kitaplarından hadis nakletmek istediği zaman kullandığını, açıkca sema'a delalet etmeyen “قال” lafzına yakın bir birliktelik olduğunu gösteren “لي” zamirinin eklenmesiyle, kendisi ile bu şeyh arasında bu hadisleri ihtiva eden kitap üzerinde bir çeşit müzâkere vuku bulduğuna işaret etmek istediğini anlamak mümkündür. Buna göre Buhârî, söz konusu hadisleri ihtiva eden kitabı, Halîfe b. Hayyât'tan diğer talebelerin de bulunduğu bir mecliste müzâkere edilirken işitme imkânı bulmuş, fakat hocasının kitaplarının rivâyetini almamıştır.⁸⁶ Buhârî'nin kitabındaki “قال”

⁸² Buhârî, “Meğazî”, 29.

⁸³ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 9.

⁸⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 55.

⁸⁵ Halîfe, *et-Târîh*, (nâşirin mukaddimesi), s. 9.

⁸⁶ Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2000, s. 129.

lafızlarını tedlis olarak vasıflandıran İbn Mende'ye göre ise “قال لي” ve benzer ifadeler, icâzet aldığı göstermektedir.⁸⁷

Buhârî'nin, oldukça nâdir kullandığı “قال لي” gibi tabirleri, özellikle *el-Müsned*'inin rivâyetini almadığı hocası Ahmed b. Hanbel ve yine *el-Müsned* ve diğer kitaplarının rivâyetini almadığı hocası Halîfe b. Hayyât için kullandığı görülmektedir. Buhârî bazen bu tâbirle bazen de bir râvînin ismini hazfedip bir üst derecedeki râvînin ismini kaydederek bazı hadisleri *es-Sahîh*'ine almıştır. Gerek İbn Hanbel'den gerekse Halîfe b. Hayyât'dan alınan böylesi ta'liklerin tamamının, onun *es-Sahîh*'inde bulunan bir hadisin takviyesi veya küçük bir rivâyet farkının gösterilmesi için şâhit olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁸ Bununla birlikte Buhârî, hocası Halîfe b. Hayyât ile aralarındaki semâî açıkça gösteren “حدثني” tahammül lafzıyla da hadis rivâyet etmiştir.⁸⁹

Buhârî'nin Halîfe b. Hayyât'dan rivâyet ettiği hadislerin en âlisi rubaî, en nâzili ise sūdâsîdir. Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Abdullah b. Selâm, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Sehl b. Sa'd olmak üzere yedi farklı sahabîden hadisi bulunan Halîfe b. Hayyât'ın, çoğunlukla Buhârî'nin tercih ettiği senedi ise hocası Yezid b. Züray'ın (v. 182/798), Saîd b. Mihrân (v. 156/773) ve Katade b. Diâme (v. 117/735) yoluyla Enes b. Malik'ten (v. 93/712) naklettiği isnattır. Buhârî'nin Halîfe b. Hayyât'ın hadislerinden en âli isnadla rivâyet ettiği sened ise Mu'temir b. Süleymân'ın (v. 187/803), babası Süleymân b. Tarhân (v. 143/760) aracılığıyla Enes b. Malik'e ulaştığı isnattır.

⁸⁷ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-İzâh*, thk. Üsâme b. Abdullah Hâyyâd, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011, I, 262.

⁸⁸ Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 130.

⁸⁹ Buhârî, “Meğazi”, 31; “Ta'bîr”, 23; “Muharibin min ehli'l-küfr ve'r-ridde”, 19.

Sonuç

İsnad sisteminin öneminin benimsenip iyice yerleştiği, ricâl tenkid mekanizmasının oldukça ciddi bir şekilde yürütüldüğü hicrî II. ve III. asırlarda özellikle tarihçi kimlikleriyle ön plana çıkarlar, kitaplarını telif metodları, rivâyetleri kabul ve nakilde mütesâhil tutumları sebebiyle pek çok muhaddis tarafından cerh edilmekten kurtulamamıştır. Hadis münekkiterince ciddi bir cerhe uğramayan, aksine pek çok muhaddisin tevsik ettiği, hadis alanında bir otorite olan Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde -genellikle mütâbî' kabilinden olsa da- hadislerine yer verdiği Halife b. Hayyât, hadisçiler arasındaki bu konumunu, sahip olduğu muhaddis kimliğine borçludur. Derin ensâb bilgisi, net tarihlendirmeleri, *Tabakât* ve *et-Târîh* isimli iki önemli eserinin kendi alanlarında telif edilen ilk örneklerden olması, hem muâsırı hem de sonraki âlimlere güven veren metodu ile tarihçiler içerisinde öne çıkan Halife b. Hayyât, ilim dünyasında hak ettiği mevkie sahip olamamış bir şahsiyettir.

Kaynaklar

- Bağdatlı İsmail Paşa (v. 1338/1920), *Hediyyetü'l-ârifin*, İstanbul 1951.
- Beyhakî, Ahmet b. Hüseyin (v. 458/1066), *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülâlî Abdülhamîd Hâmîd, I-XIV, Bombay 1423/2003.
- Bedruddîn el-Aynî (v. 855/1451), *Meğâni'l-ahyâr*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I-III, Lübnan 2006.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), *et-Târîhu'l-kebîr*, nşr. Muhammed Ezher, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I-IX, Beyrut 1986.
- _____, *Sahîhu'l-Buhârî*, Daru's-selâm, Riyad 1999.
- Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM yayınları, İstanbul 2012.
- Fayda, Mustafa, "Halife b. Hayyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, ss. 301-303, İstanbul 1997.
- Halife b. Hayyât (v. 240/854-55), *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dâru Taybe, Riyad 1985.
- _____, *Tabakâtü'r-ruvât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Matbaatü'l-ânî, Bağdat 1967.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. Hüseyin (v. 806/1404), *et-Takyid ve'l-îzâh*, thk. Üsâme b. Abdullah Hâyyâd, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, I-II, Beyrut 2011.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcanî (v. 365/1976), *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, Dâru'l-fikr, I-VII, Beyrut 1985.

- İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs (v. 327/938), *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I-IX, Beyrut 1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî (v. 852/1449), *Tehzîbu't-Tehzîb*, Müessesetü'r-risâle, I-IV, y.y., 1995.
- _____, *Takrîbu't-Tehzîb*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2009.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed (v. 681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, I-VII, Beyrut 1968.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (v. 354/965), *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerefüddin Ahmed, Daru'l-fikr, I-IX, y.y., 1975.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak (v. 385/995), *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Daru'l-marife, Beyrut 1978.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (v. 742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-risale, I-XXXV, Beyrut 1980.
- Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2000.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (v. 748/1347), *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübî's-Sitte*, thk. Ahmed Muhammed Nemr Hatîb, Muhammed Avvâme, Daru'l-kible, I-II, Cidde 1992.
- _____, *el-Muğnî fi'd-du'afa*, thk. Nureddîn İtr, İdâretü ihyâ'it-türâsi'l-arabî, I-II, Katar 1987.
- _____, *Mizânu'l-itidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Daru'l-marife, I-IV, Beyrut 1963.
- _____, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâut, Müessesetü'r-risale, I-XXIII, Beyrut 1985.
- _____, *Tezkiretu'l-huffâz*, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, I-IV, Beyrut 1998.
- Zirikli (v. 1396/1976), *el-A'lâm*, Daru'l-ilm, I-VIII, Beyrut 2002.

Khalifah b. Khayyat and His Situation in the Science of Hadith

Citation / ©- Yanar, N. (2014). Khalifah b. Khayyat and His Situation in the Science of Hadith, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 14 (1), 239-259.

Abstract- *Despite the fact that branching and specialization in a specific academic area started in late periods of Islamic Sciences; since the early periods, some wise had started to focusing on some particular academic subjects and recognized thanks to those works/ subjects. Those works' subjects were directly related to their talents and interests. Yet, it should be noted that those wise never concentrate on just one field. In the same time they studied about another subjects too. Those kind of studyings led to existing wise who had ripeness and were proficient such as faqih- muhaddith, poet- sufi, mufassır – sufi or historian-muhaddith ext. Here, one of those historian- muhaddith wise was Khalifah b. Khayyat well educated about hadith by his family whose famous works are Tabaqat and et- Târikh. Khalifah was a professional historian. His contemporary muhaddiths were never able to criticize him because of his methods and nicety at determination, confirmation and transferring the historical events thanks to his expertise about hadiths.*

Keywords- *Khalifah b. Khayyat, muhaddith, historian, al-Tabâkât, al-Tarikh.*